

Бібліографія

1. Дронік С. В. **Методичні основи формування балансу фінансових ресурсів регіону** : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня к.е.н. / С. В. Дронік – К. : , 1999. – 16 с.
2. Зайцева Л.М. **Регіональне управління** / за ред. Л. М. Зайцевої. – Дніпропетровськ: ДФ УАДУ. – 2000. – 240 с.
3. Панкевич Л. **Напрями вдосконалення управління фінансовими ресурсами регіону** / Л. Панкевич // Регіональна економіка. – 2000. – № 1. – С. 34-43.
4. Калінюк Н. В. **Удосконалення системи управління місцевими фінансовими ресурсами**: Автореф. дис. канд. екон. наук: 25.00.04 / Калінюк Н. В. – Національна академія державного управління при Президентові України. – К. : – 2005. – 21 с.
5. Голубицкая, М. В., Санін І.І. **Социальноэкономическое положение регионов России: оценка современного состояния, проблемы, перспективы.** / М. В. Голубицкая, И. И. Санін. – М. : СатурнС. – 2001. – 151 с.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І.

УДК 911.3:33

Ю. С. ЦАЛ-ЦАЛКО
Т. Ю. ПРИЙМАЧУК
Є. І. ХОДАКІВСЬКИЙ

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ТА ОСВІТЯНСЬКИЙ КЛАСТЕР «АГРОСВІТ ПОЛІССЯ»

У статті досліджуються проблеми оперативної та стратегічної реструктуризації підприємств. Обґрунтовано необхідність активізації процесів стратегічного розвитку кластерних утворень як інструменту підвищення конкурентоспроможності країни.

© Цал-Цалко Ю. С. – д.е.н., професор Житомирського національного агроекологічного університету;

© Приймачук Т. Ю. – к.е.н., ст. н.с.; завлабораторії економіки ІСПП НААНУ;

© Ходаківський Є. І. – д.е.н., професор Житомирського національного агроекологічного університету

The article deals with the problem of operational and strategic restructuring. Grounded enhance the processes of strategic cluster formations as a tool to improve the country's competitiveness .

Ключові слова: реструктуризація, конкурентоспроможність, стратегічна реструктуризація, оперативна реструктуризація, кластер, інвестиції

Метою створення цієї кластерної структури є активізація, розробка, виробництво та впровадження наукоємної конкурентоспроможної продукції зі спрямуванням взаємоузгоджених дій наукових організацій, закладів освіти, агропідприємств та інших суб'єктів на задоволення потреб внутрішнього ринку і нарощування експортного потенціалу країни.

Місія освітнього комплексу полягатиме в задоволенні потреб галузей економіки, суспільства і держави в освічених і гармонійно розвинених фахівцях, які володітимуть інноваційними технологіями для розвитку агропромислового комплексу за умови раціонального використання природних ресурсів і збереження навколишнього природного середовища та в задоволенні потреб особистості в оволодінні соціальними і професійними компетенціями, що дозволять їй бути конкурентоспроможним фахівцем на ринку праці та затребуваним суспільством.

Житомирський національний агроекологічний університет передбачатиме свою діяльність на умовах установчого договору про спільну діяльність, як добровільне об'єднання навчальних, наукових установ і організацій, виробничих підприємств, заснованих на різних формах власності, споріднених за напрямом підготовки, яке забезпечуватиме:

- координацію спільної діяльності аграрних навчальних закладів, підприємств, наукових організацій та установ з реалізації Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Науково-технічну діяльність», нормативно-правових засад державної політики щодо діяльності навчальних закладів з метою підвищення якості освіти, наукової діяльності та ефективності виробничої діяльності;

- координацію спільної наукової діяльності, пов'язаної з вирішенням проблем агропромислового комплексу регіону;

- спільне проведення науково-дослідних робіт, інноваційної діяльності та заходів з впровадження досягнень науково-технічного прогресу в галузях економіки;
- реалізацію системи ступеневої підготовки фахівців за інтегрованими навчальними планами та програмами;
- підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників навчальних закладів, працівників наукових організацій і установ, працівників агропідприємств;
- вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці та сприяння працевлаштуванню випускників навчальних закладів в кластері;
- розвиток міжнародних зв'язків та здійснення міжнародної діяльності в галузі освіти, науки і виробництва;
- розробку навчально-методичного забезпечення, проведення різних видів навчальних занять.

Університет має 8 факультетів: агрономічний, аграрного менеджменту, ветеринарної медицини, економічний, екологічний, лісового господарства, механізації сільського господарства, технологічний.

До складу університету входять: інститут регіональних екологічних проблем, інститут післядипломної освіти та дорадництва, навчально-дослідне господарство «Україна», дослідне поле, ботанічний сад, навчальна ферма, навчально-науковий центр кінології та фелінології, інформаційний відділ, сучасна видавничий центр.

Навчальний процес забезпечують 45 кафедр та біля 80 їх філій, у тому числі кафедри екологічного профілю: загальної екології, агроекології, моніторингу навколишнього природного середовища, економіки навколишнього середовища та екосоціології, екології лісу та меліорації, технічного сервісу та інженерної екології, охорони природних ресурсів.

Основні завдання: підготовка спеціалістів-екологів високої професійної компетентності; організація і проведення досліджень з екологічних проблем; підготовка науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації екологічного профілю; перепідготовка і післядипломне підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів; трансформація в Європейську систему вищої освіти.

Житомирський національний агроекологічний університет має можливість готувати кадри екологічного спрямування для аграрного сектору економіки за спеціальностями: «Агрономія» (агрономічний факультет), «Технологія виробництва та переробки продукції тваринництва» (технологічний факультет), «Облік і аудит» (економічний факультет), «Фінанси» (економічний факультет), «Ветеринарна медицина» (факультет ветеринарної медицини), «Механізація сільського господарства» (факультет механізації сільського господарства), «Менеджмент організацій» (факультет аграрного менеджменту), «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності» (факультет аграрного менеджменту), «Екологія та охорона навколишнього середовища» (екологічний факультет), «Правознавство» (екологічний факультет), «Лісове господарство» (факультет лісового господарства), «Будівництво і експлуатація будівель та споруд» (будівельний технікум), «Архітектура будівель і споруд» (будівельний технікум).

Інститут післядипломної освіти та інформаційно-консультативного забезпечення забезпечуватиме перепідготовку і післядипломне підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів зі спеціальностей університету, надаватиме другу вищу освіту зі спеціальності «Облік і аудит».

У межах міжнародного партнерства університет співпрацює з Росією, Німеччиною, Швецією, Польщею, Італією, США, Великобританією, Францією, Данією, Нідерландами. Важливим напрямом міжнародної діяльності є надання можливості студентам вивчати новітні сільськогосподарські технології та організацію приватного бізнесу при проходженні виробничої практики у фермерських господарствах Великобританії, Німеччини, Франції, Данії, Нідерландах, Польщі, Австрії, США.

Університет здійснюватиме підготовку резерву керівників аграрних підприємств зі складу студентів старших курсів усіх спеціальностей. Формування інтеграційного блоку комплексу «аграрна освіта – аграрна наука» шляхом залучення до її складу науково-дослідних установ надасть можливість створити систему потужних наукових шкіл та інформаційно-консультативних центрів, залучити до виконання фундаментальних наукових досліджень університетського центру, удосконалити систему дослідницької магістратури, аспірантури та докторантури із залученням наукових установ,

запровадити механізм розробки та виконання науково-технічних регіональних програм на потреби регіону, підвищити ефективність використання наявної матеріально-технічної бази, кадрового потенціалу та інформаційного ресурсу навчальних закладів та науково-дослідних установ, зорієнтованих на вирішення специфічних проблем агропромислового комплексу регіону, активізувати інноваційну діяльність та сприяти становленню інноваційної інфраструктури, спрямованої на технологічне переозброєння вітчизняного виробництва.

Технопарк – інноваційно-технологічний центр, в якому забезпечуються умови, максимально сприятливі для науково-технічних інноваційних проєктів, виконуваних спільними зусиллями наукових центрів і агропромисловості. Технопарк створюється науковим центром на спеціально відведений для нього упорядкованій території, яка має першокласну інженерну, науково-виробничу, інформаційну і соціальну інфра-структуру.

Взаємоспрямована кластеризація на національному рівні сприяє формуванню ефективної системи узгоджених соціально-економічних змін і підвищенню конкурентоспроможності національної економіки за рахунок:

- оптимізації виробничих процесів і науково-дослідних робіт, посиленню сукупного підприємницького потенціалу учасників кластера;

- раціональному використанню наявних ресурсів і полегшенню доступу до індивідуально недоступних цінностей (технологій, рідкісних матеріалів, управлінського досвіду);

- утримання високої фінансової стабільності кожного окремого підприємства – учасника кластера за рахунок фінансової стійкості і незалежності партнерів;

- забезпечення виробничо-технологічної незалежності кластера і досягнення високої конкурентоспроможності його технологічного потенціалу в умовах конкурентно напруженого ринкового середовища;

- інноваційного менеджменту, що передбачає використання новітніх управлінських технологій;

- удосконаленню організаційної структури і оптимізації функціональних проявів і партнерських зв'язків;

- підвищенню знань та навичок персоналу різного рівня через внутрішньокластерну систему підвищення кваліфікації,

міжпартнерських стажувань і реалізацію принципів корпоративної культури;

- адекватного правового захисту інтелектуальної власності і всіх аспектів діяльності кластера;

- забезпечення високого рівня інформаційного середовища кластера і т.п.

Третім рівнем до визначення ефективності процесів кластеризації є дослідження економічних переваг функціонування підприємства у складі територіального або галузевого кластера. Головним завданням цього підходу є розрахунки ефекту залучення економічного суб'єкта до кластерної системи і визначення природи його внутрішніх економічних інтересів як чинника інтеграційних устремлінь. Індикаторами в цьому разі слугують основні економічні показники розвитку підприємства, розглянуті в порівняльній динаміці.

На всіх рівнях можуть застосовуватись різні *критерії* ефективності кластера в залежності від завдань аналізу. Як показує практика, визначити максимально об'єктивну оцінку ефективності можна лише за умов комплексного використання сукупності взаємопов'язаних і узгоджених критеріїв.

Критерії оцінки ефективності кластерних структур практично визначені М. Портером з погляду конкурентних переваг. Так, М. Портер вважає, що «найкращими критеріями переваг в міжнародній конкуренції є наявність крупного та постійного експорту в значну кількість країн та/або суттєвий вивіз капіталу»; акцентує увагу на тому, що «міжнародний успіх визначається наявністю значного експорту або прямих іноземних інвестицій, які направляються на укріплення виробництва або підвищення кваліфікації робітників в країні»; підкреслює: «щоби здобути успіх в конкуренції, фірми повинні мати переваги у випадку або більш низьких витрат, або різноманітних товарів»; звертає особливу увагу на те, що «ознакою здорової моделі зростання національного доходу є зміщення в бік найбільш складних і продуктивних елементів та посилення позицій в галузях промисловості, які пов'язані з прогресивними технологіями та більш кваліфікованою робочою силою».

Обґрунтування критеріїв ефективності функціонування кластерних систем необхідно для визначення основних індикаторів, які мають визначені параметри і дозволяють визначати його кількісно та якісно на всіх рівнях дослідження

кластера. Оскільки ефективною діяльністю кластерів можна вважати тільки за умови, що результат від їх створення та функціонування буде позитивно корелювати з витратами і значно перебільшувати доходність «докластерного» періоду, співвідношення цих індикаторів повинно відповідати наступній залежності:

$$\text{Ефективність} = \frac{\text{витрати}}{\text{результат}}.$$

Така оцінка буде не повною, адже визначення ефективності діяльності кластера має суттєві відмінності від оцінки ефективності підприємства. Діяльність кластерного об'єднання оцінюється на основі комплексного аналізу кінцевих підсумків його ефективності. Економічна суть ефективності кластера полягає в тому, щоб при комплексному підході на кожну одиницю витрат домогтися істотного збільшення прибутку, ніж за разового підходу кожного окремого підприємства. Тобто якщо вивчити цю проблему більш детально, стає зрозумілим, що ефективною діяльністю кластера можна вважати тільки за тих умов коли у процесі функціонування кластера підвищується ефективність не лише окремих підприємств, а й кластера в цілому.

Комплексна оцінка ефективності кластерної діяльності визначається в результаті інтегрального поєднання показників, сформованих на основі різних класифікаційних підходів до критеріїв оцінки: соціально-економічних цінностей, якісних та кількісних параметрів, факторів екстенсивного та інтенсивного розвитку тощо.

Соціально-економічні критерії

Слід зазначити, що при оцінці соціально-економічної вартості кластера варто враховувати не тільки економічні, але і соціальні індикатори, особливістю яких є те, що вони, як правило, не піддаються і кількісному виміру, і якісній характеристиці.

До економічних індикаторів можна віднести такі показники.

– Продуктивність «живої праці», що дорівнює співвідношенню результату виробництва та середньорічної кількості зайнятих на виробництві.

– Фондовіддача (співвідношення ефекту та середньорічної вартості основних виробничих фондів).

– Матеріалоемність (співвідношення прямих матеріальних витрат та величини результату виробництва).

– Ефективність використання всієї сукупності виробничих витрат (співвідношення результату та величини поточних виробничих витрат).

– Інтегральний показник економічної ефективності діяльності кластера.

Ці показники є актуальними й важливими у визначенні ефективності кластерної діяльності, адже саме завдяки їх врахуванню економісти мають об'єктивну кількісну оцінку, що може показати вигоду від створення кластера – чи підвищився рівень рентабельності кожного окремого підприємства після того, як воно стало учасником об'єднання.

До соціальних індикаторів можна віднести такі показники, як зростання кількості зайнятих, зростання заробітної плати, підвищення рівня освіти та кваліфікації робітників тощо.

Використовуючи вищу форму кооперації, що лежить в основі кластерів для об'єднання ініціативи мас, активізації діяльності громадських організацій, національних суспільств, організацій і установ (освітньої й історико-культурної спрямованості), стає можливим підвищити конкурентоспроможність регіону, відкрити нові робочі місця, забезпечити курси підвищення кваліфікації для працівників, що дає створити якісно новий продукт. Дуже важливо, що в рамках даного напрямку представники міської науки можуть на практиці випробувати свої теоретичні розробки.

Якісні та кількісні критерії

Вимір економічної ефективності кластерної діяльності вимагає її якісної і кількісної оцінки, тобто визначення критеріїв оцінки і показників ефективності виробничих процесів і всього суспільного виробництва. Якщо представити кластер у вигляді сукупності ланцюгових зв'язків горизонтального і вертикального спрямування, тоді правильно обраний критерій повинен виражати інтегровану сутність економічної ефективності горизонтальної і вертикальної інтеграції, що розвивається на основі виробничої, науково-технічної, комерційно-збутової і загально-управлінської

кооперації. Такий критерій має бути достатньо універсальним, тобто єдиним для всіх суб'єктів ланцюгового зв'язку.

Стосовно кластерної діяльності кількісні критерії – це критерії, що допомагають у збільшенні загального корисного ефекту від створення кластера; якісні критерії – це критерії, збільшення корисного ефекту від кооперування взаємовідносин учасників кластера.

Екстенсивні та інтенсивні критерії

Слід також не забувати про екстенсивні та інтенсивні критерії оцінки ефективності кластерної діяльності. Кластери дозволяють створити організаційні передумови, економічні і соціальні мотивації для творчої праці вчених, конструкторів, інженерів, робітників. Корінні перетворення в техніці і технологіях, мобілізація всіх технічних і організаційних, економічних і соціальних факторів створюють передумови для значного підвищення продуктивності праці. В середині кластера існує можливість впровадження новітньої техніки і технології, широкого застосовування на виробництві прогресивних форм наукової організації праці, підвищення культури виробництва, зміцнення порядку і дисципліни, стабільність трудових колективів, що прямо впливає на підвищення ефективності використання людського капіталу.

Кластеризація створює режим економії за рахунок об'єднання можливостей всіх підприємств та знаходження найбільш ефективного виду виробництва. В середині кластера забезпечується висока ефективність використання конструкційних і інших матеріалів, сировинних і паливно-енергетичних ресурсів, створення і застосування високоефективних маловідходних і безвідходних технологічних процесів. В даний час Україна використовує ресурсів (палива, електроенергії, металу) в розрахунку на одиницю національного доходу набагато більше, ніж усі розвинені країни. Це призводить до дефіциту ресурсів, а при великих обсягах виробництва – змушує нарощувати сировинну і паливно-енергетичну базу. Кластеризація дає можливість при тих самих витратах отримати набагато більший результат, що автоматично збільшує економічний ефект.

Одним із важливих наслідків ефективного функціонування кластерів виступає удосконалення структури економіки, стимулюючи галузі, що забезпечують інтенсивний розвиток національної економіки і успішне рішення соціальних задач,

поліпшення пропорцій між виробництвом засобів виробництва і предметів споживання, галузями АПК, прискорення темпів розвитку наукоємних галузей і сфери високих технологій, інвестиційної віддачі.

Специфічні критерії. Оцінка економічної ефективності функціонування кластерів потребує також застосування специфічних вимірів. До них можна віднести параметри, обґрунтовані регіональним розміщенням, галузевою специфікою та організаційною будовою кластера. Регіональне розміщення кластера вже автоматично є чинником підвищення його ефективності. Адже ресурси виробництва (особливо природні) зазвичай розподілені по районах і саме тому їх раціональне використання залежить від регіональної орієнтації виробництва. Тут також важливим є те, що історично та технологічно існує низка стійких регіональних відмінностей у виробництві, що пов'язані з кліматичними умовами та з рівнем освоєння тієї чи іншої території (регіону).

Обумовленість регіонального розміщення кластера передбачає наявність специфічних відмінностей в оцінці соціальних наслідків. Наприклад, рівень вимог і реального задоволення соціальних потреб, як то зміни в рівні життя та споживчих мотиваціях жителів, вимоги до кваліфікації та освіти тощо, у великому місті відрізняється від аналогічних в невеличкому селищі. Успішно функціонуючі регіональні кластери піднімають рівень соціальних вимог за рахунок:

- збільшення кількості й потенціалу створення робочих місць;
- ефективного споживання ресурсів кожного окремого регіону залежно від його специфіки та спеціалізації;
- впливу на розвиток допоміжних чи зв'язаних галузей у кластері;
- розвитку соціальної інфраструктури.

Розглядаючи питання про ефективність кластерів, необхідно приділяти увагу обґрунтуванню розмірів кластерних утворень. Залежність між розміром й ефективністю діяльності з погляду економічної теорії впливає на результативність інтеграційної взаємодії суб'єктів кластера. Великі розміри підвищують ступінь формалізації об'єднання і зменшують здатність до змін. В той же час, великі кластери можуть мати значну владу на ринку, можуть використовувати ефект

масштабу, користуючись потужною ресурсною базою, формувати регіональне лобі тощо. Малі кластери, що об'єднують лише декілька зацікавлених учасників, є більш оперативними і специфічними, здатними активніше реагувати на запити ринку. Проте і великі, і малі кластери мають певні організаційно-економічні переваги, які сприяють примноженню економічного ефекту від інтеграційної взаємодії суб'єктів, а також низку недоліків, які необхідно усвідомлювати і долати шляхом удосконалення форм і методів підприємницької діяльності. Тому фактично можна зробити висновок про відсутність прямої залежності між розміром кластера і ефективністю його функціонування, що, однак, робить необхідним пошук оригінальних і взаємоприйнятних форм об'єднання зусиль економічно зацікавлених учасників.

Це принципове положення є важливим для обґрунтування засад діяльності невеликих регіональних кластерів, які мають на меті вирішення специфічних виробничо-комерційних проблем певного спрямування і створюють організаційно-економічні умови для розвитку малого і середнього бізнесу. Кластеризація такого роду не тільки примножує ефект від взаємодії диверсифікованих виробництв, але й сприяє індивідуальному розвитку підприємств малого і середнього бізнесу, підвищенню їх конкурентоспроможності і активному залученню до загальнодержавних процесів інтенсифікації економіки.

Ефект від створення регіонального кластера «Агросвіт Полісся» матиме три складові: економічну, соціальну та екологічну.

Міжнародний досвід показує наступні переваги новостворених інноваційних систем: кластери здатні забезпечити поєднання конкуренції та співробітництва, являють собою «колективну ефективність», створюють «гнучку спеціалізацію»; кластери ґрунтуються на використанні ефекту масштабу; кластери – це точки росту, стимулятори технічного прогресу; в цілому кластери являють собою механізм підвищення регіональної і національної конкурентоспроможності.

Кластери дозволяють: посилювати процеси спеціалізації і поділу праці між суб'єктами; посилювати потоки ідей та інформації; піднімати інноваційність виробництва; створювати нові робочі місця; ефективніше використовувати

місцеві природні ресурси; створювати здоровий соціальний капітал (все на взаємній довірі), забезпечуючи соціальну справедливість; забезпечувати баланс ринкової ефективності та соціальної гармонії.

У світовій практиці кластери і реалізовані в них клас-терні ініціативи, стали ефективним засобом підвищення добробуту суспільства та боротьби з бідністю. Кластерна модель підсилює внутрішні зв'язки між суб'єктами кластера, дозволяючи їм за рахунок кооперації мати чималі вигоди, успішно конкурувати на національних і глобальних ринках. У підсумку кластери стають серйозним механізмом у боротьбі з бідністю як безпосередньо через створення нових робочих місць, так і опосередковано, через їх значуще позитивний вплив на оздоровлення регіональної економіки.

Об'єднання в Україні в кластери наукових, освітніх установ, агропромислових підприємств різних форм власності, які взаємопов'язані в процесі створення певного продукту, отримують можливості збільшення залучення інвестицій, розширення сфери інноваційної діяльності, нарощування обсягів виробництва продукції.

Активне використання наявної науково-технологічної бази, а також тісний зв'язок між науковими установами, освітянськими закладами та впровадженням нових технологій у виробництво є перспективним шляхом до створення конкурентоспроможної економіки і саме науково-навчально-виробничі кластери є ефективним механізмом на шляху до цієї мети.

Бібліографія

1. Михайлова Л. А. **Практический инструментальный оценоч эффективности взаимодействия промышленного предприятия и розничной торговой фирмы: анализ отечественного и зарубеж. опыта:** Препринт. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2001. – 19 с.

2. Портер М. **Международная конкуренция:** Пер. с англ./ Под ред. и с предисл. В. Д. Щетинина. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І.